

599. Hanunda, Hökhuvuds sn.

Pl. 143.

Litteratur: B 556, L 269, D 2: 271. J. Bureus, F a 6 s. 148 n:r 249 (Bureus' egen uppteckning), s. 191 n:r 130 (Rhezelius), F a 5 n:r 224, F a 10:1 n:r 177, F a 1 s. 53, F a 20 s. 15; M. Aschaneus, F b 18 s. 325 f.; J. Rhezelius, F l 1 n:r 12; O. Verelius, *Manuductio ad Runographiam* (1675), s. 59; *Ransakningarna* 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 131; N. Celsius (resp. L. Sepelius), *Roslagia* (1721), s. 38; P. Dijkman, *Historiske Anmärkningar* (1723), s. 84 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 199; F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 1 (1804), s. 142; R. Dybeck, *Runa* (fol.) h. 5 (1872), s. 77; UFT h. 9 (1880), s. 143; E. Brate, *Anteckningar* 1917 (ATA), *Svenska runristare* (1925), s. 49 f.; *Östhammars Tidning* ¹⁵/₆ 1917.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 90), även i Verelius a. a.; Aschaneus, teckning (F b 18); Rhezelius, teckning (F a 10:1), teckning (F l 1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 556); Dybeck (D 2: 271); Brate, foto 1917 (ATA).

Runstenen står på åsen i Hanunda, vid den gamla landsvägen, 30 m. V om den nya vägen, 80 m. VSV om den sydligaste gården i Hanunda. På åsen finnas gravkullar. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Öregrund».

Bureus anger platsen (F a 6): »Hallunda Runesten i Hökhuf^d S.» Aschaneus: »Widh Halunda står dänna R. 4.» Rhezelius (F l 1): »Å en åås widh Hanunda i Gärdet.» I *Ransakningarna* nämnes Hanundastenen i två olika »Specifikationer»: »Vthj Oland härade och Sandeby Ottung som ligger till Höökhuffwudh Sochn, är på Hanunda ägor uppå een högh Åås uprest een stoor breedh Runsteen, inskrifwit medh Runebookstäfwer, dher dhet stäär: Thor Åker Höök etc.¹: hwar af kyrkian har sitt namn och kallas Höökhåff, men nu af gemehne Man Höökhuffwudh, på Norrändan af Åsen synes een Muur af Gråasteen wara upsatt.» Från Hökhuvuds sn omtalas i den andra »Specifikationen» bl. a.: »Emillan Bårgåhle och Hanunda Byiar uppå een åhss är och een Rundsteen och bredewijdh een graaf, hwar uthj af gamla berätttes wara begrafwen een stoor krigsman, af hwars Nampn och Höökhuffwudh kyrkia skall hafwa sitt namn bekommit.» Peringskiölds *Monumenta*: »Wid Hanunda på åsen synas många ättegrafwar och denne Runesten.» Radloff: »Vid Hanunda by är en ansenlig Runsten upsatt på åsen. Å den samma finnas ristade en fogel, en man til häst och följande runor ...» I uppsatsen »Roslagen»

¹ I *Runa* (fol.) h. 5 (1872) skriver Dybeck: »Mer än en gång hade jag harmats åt det afbrytande etc.-tecknet i relationen och föresatt mig att vid första besök i orten få det bort samt ersatt med hvad som bättre kunde vara. Och det lyckades nu, efter många fruktlösa försök, till en del. En gammal gumma, född 1790 i Sandby, hade i barn- domen ofta hört sin fader upprepa »'ela läsninga' på Hanundasten och mindes deraf följande:

Tore håker (h)ök,
(h)ufve (h)ögt,
harm i vär'e',
svär(?d) i lä're' ...

Mer än detta hade hon icke på lång tid kunnat erinra sig, men lofte på min enträgna begäran, att, derest hon fick tid på sig, söka draga sig äfven det öfriga till minnes.»

Fig. 348. U 599. Hanunda, Hökhuvuds sn.
Efter kopparstick av Bureus.

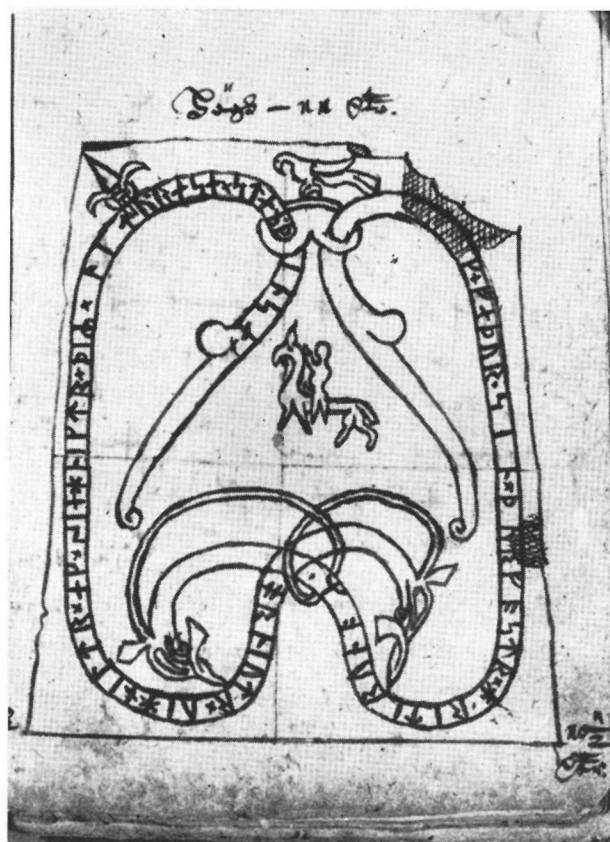

Fig. 349. U 599. Hanunda, Hökhuvuds sn. Efter teckning av Aschaneus.

(*Runa fol.*, s. 77) nämner Dybeck »den hos ortens allmoge beryktade Hanundastenen, som står på en lägre ås söder om Hanunda by». Vid sitt besök tog Dybeck »noggranna aftryck . . ., icke ringa afvikande från de bautilska ritningarna». I *Sveriges runurkunder*: »Runstenen står på Hanunda-åsen, sydligt om hyn.» Brate undersökte ristningen 1917 och anger i sina anteckningar stenens plats på följande sätt: »Runstenen står på åsen mellan gårdarna i Hanunda väster om landsvägen, mot vilken stenens baksida är vänd. Framsidan står vänd mot en sandgrop, 70 cm från dess kant. Förbud är utfärdadt att taga sand närmare stenen. Öster om landsvägen i sydlig riktning från stenen finnas gravkullar på åsen, i vilka mycket ben hittats, när de delvis blivit bortgrävda till sandgropar.»

Grå granit. Höjd 1,85 m., bredd 1,50 m. Ristningen är djupt och tydligt huggen med undantag för den mitt på stenen placerade hästen och ryttaren, i vilka linjerna äro grunda.

Inskrift:

orniutr × ak × uihniutr × ak × siihniutr × þir lītu rasa stan þinsa aft - r . . . m × faþur sin × þorfostr ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
 hriti runor
 75 80

Arnniutr ok Vigniutr ok Signiutr þeir letu reisa stæin þenna æftir . . ., faður sinn. Þorfastr ristir runar.

»Arnnjut och Vignjut och Signjut de läto resa denna sten efter . . ., sin fader. Torfast ristade runorna.»

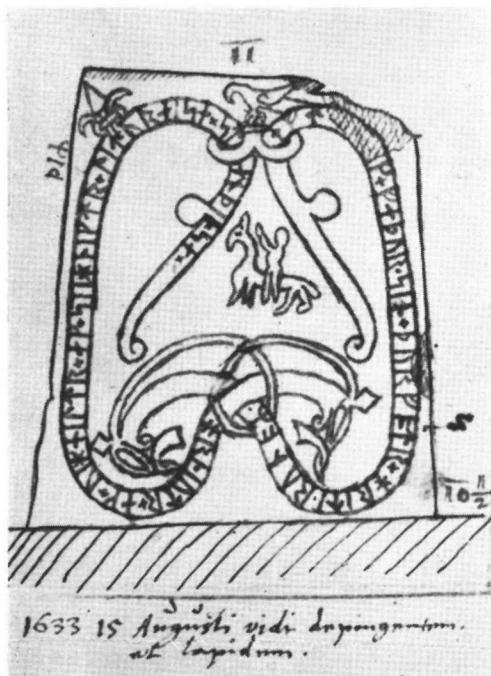

Fig. 350. U 599. Hanunda, Hökhuvuds sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10: 1.

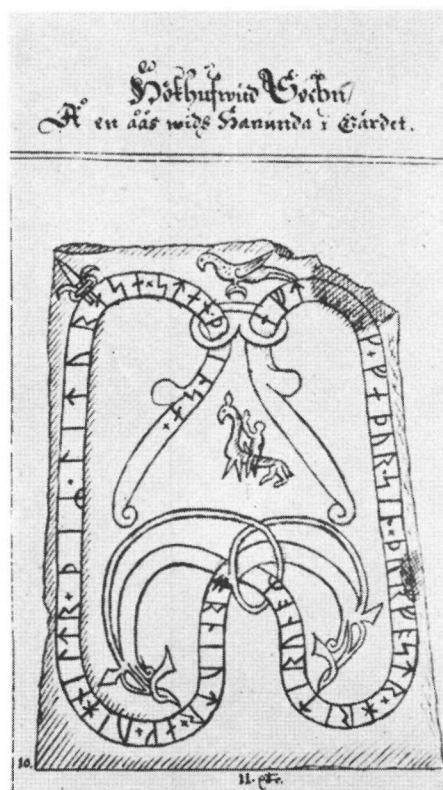

Fig. 351. U 599. Hanunda, Hökhuvuds sn.
Efter teckning av Rhezelius i F 11.

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk, som i denna inskrift är ett kryss. Det kan knappast vara en tillfällighet, att sk här endast förekommer vid personnamnen. 1 o har, i likhet med inskriftens övriga o-runor (67, 79), bst endast på hst:s högra sida. 3 n har, i likhet med inskriftens övriga n-runor (13, 24, 43, 46, 62, 78), bst endast på hst:s högra sida. Däremot ha a-runorna (8, 18, 37, 39, 42, 48, 49), bst på båda sidor om hst; 56 a är skadad. T. h. (ovanför) 21 i finnes en avsats i ristningsytan efter en avflagring. Vid övre ramlinjen synes en kort streckformad fördjupning, som möjligen kan vara spår av huggning. Runan har dock med all sannolikhet varit ett i. Då också följande runa är i, har ristaren troligen gjort sig skyldig till det felet att rista en runa två gånger. 26 u är vänd upp och ned. 30 i är ej stunget. Efter 31 r finnes icke sk. R. 33 korsas på mitten av en flagring; inga spår av prick eller bst, varför den sannolikt har varit i. Sk saknas efter 35 u, 39 a, 43 n och 48 a. 49 a har förlorat hst nedanför bst. Mellan 51 t och 53 r finnes plats för en runa. 53 r har förlorat hst ovan bst genom ett bortfall på 40 cm. Från 53 r till närmast synliga runa, 54 m, är avståndet 24 cm. På detta fördärvade parti har det funnits plats för tre runor. 54 m är skadat upptill, men man kan tydligt se korta stycken av bst både t. h. och t. v. om hst. Runan har alltså varit m. 56 a har genom flagring förlorat högra delen av bst; i flagringens kant är hst:s övre del fortfarande skönjbar. Samma bortfall har fördärvat övre delen av de två följande runorna, 57 p och 58 u. Sk saknas efter 59 r och efter 75 i.

Bureus (Fa 6): 15 l; 26 l (senare ändrat till k); 49 e; 53 r saknas; 54 k. — Rhezelius (Fa 6): runorna 8—9 ak saknas; 15 l; 22 i saknas; 26 l; 29—31 pir saknas; sk efter 39 a; 49 e; 53 r saknas; före 54 m, som Rhezelius läser som k, har han i skadans kant tyckt sig se en hst; sk

efter 59 r och efter 80 r. På teckningen i F 1 1 finnas runföljderna 8—9 **ak** och 29—31 **pir**. — Aschaneus: runorna 8—9 **ak** saknas; 15 **l**; 22 **a**; 26 **k**; sk efter 31 **r**, 39 **a** och 48 **a**; runorna 49—53 saknas; 54 **k**; sk efter 59 **r** och 80 **r**. — Hadorph (B 556): 21 **n**; 23 **k**; 37 **i**; 54 **k**; runorna 57 **p** och 58 **u** tecknas som skadade. — Dybeck: 26 **k**; 33 **a**; 53 **r** saknas; 54 **k**. — Brate: »Inskriftens första namn, framför vilket intet skiljetecken finnes, är **nrniutr**; på 1 **n** **†** sitter bistaven alldeles mitt på staven, som är 6 cm, 3 cm från ändarne, och runan är säkerligen att fatta som omvänt **a**, icke som **o**; 1,5 cm nedifrån finnes en fåra, som väl tagits för nedre bistaven till **† o**, men säkerligen är en naturlig skada, då den i ingen mån liknar bistaven till **†** i bredd, längd och jämnhet.¹ Jfr de omvända runorna i **saihniutr**, vars **a** har en klar stav och en grundare bistav snett uppåt vänster 2,5 cm uppifrån på den 9 cm långa staven, från vilken 2,5 cm nedifrån en fåra utgår snett uppåt framför en hög avsats i stenen med form av bistav till stupat **u**, vilken nog icke är huggen. Stupat **u** är däremot namnets sjunde runa 26. Mellan orden i den återstående delen av raden finnas inga skiljetecken. Uti 49—51 **aft** har **a** aldrig haft någon nedre stav; [-**ir**] saknas, dock finnes av **a** måhända stavens fot. Av den avlidnes namn finnes blott den sista runan -**k**. I **fapur** är övre delen av **pu** borta, och framför **sin** finnes intet skiljetecken. I **purfostr** är **† o** alldeles klart ristat, likaså **h** i **hriti** och **† o** i **runor**, mellan vilka två sista ord skiljetecknen saknas.»

Dijkman kommenterar ristningen på följande sätt: »1. Påminnes det, at på Stenen fins en Fogel-figur, som en Hök, af de gamla kallader *Haukr*, och Soknens namn är än i dag *Hökhufud*, af *Haukr* och *hufud*, at den heter rätt *Haukahufud* Sokn, warandes det af Kongl. Cammar-Archivi handlingar bekant, at der i Soknen varit fordom uti Konung Gustav den I. tid en Kungsgård wid Namn *Hökhufud*, at den tycks rätt beta *Haukahof*. 2. *Arniutr*; i detta ord står stafwen *A* ritader med tw twärstrekk, det Antiqvarierne kalla *A Longum*, eller långt *A*, som långsamt skal uthsaijas.»

Mansnamnet *Arnniutr* är f. ö. okänt, men namnets båda led ingå som bekant i flera personnamn, t. ex. *Arnkell* och *Guðniutr*. Efterleden ingår ju i alla tre brödernas namn: *Arnniutr*, *Vigniutr* och *Signiutr*. Inskriften ger sålunda ett utmärkt exempel på variation, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 11. *Vigniutr* är i likhet med *Arnniutr* endast belagt i Hanundainskriften; ett *Viniutr* förekommer däremot ett par gånger i runinskrifter, se U 575. Den tredje broderns namn, *Signiutr*, har tydligen varit vanligare, se U 47. Om namnen på *-niutr*, som äro utpräglade svenska, se E. Wessén a. a., s. 108. Verelius lämnar följande förklaring av *Signiutr* och *Arnniutr*: Det förra är »sammansatt af sig, thet är seger och niuta, eller nyttia, såsom thet ordet *Arniuter* är ihopa satt aff åhr, thet är åhrswext, och niuta, thet är then som hafwer god lycka medh sitt åkerbruk».

Vad fadern har hetat, kan nu icke sägas med någon säkerhet. I *Östhammars Tidning* ^{15/6} 1917 uttalar Brate: »av den dödes namn finns nu blott slutrunan, men det är bevarat i äldre uppteckning. Inskriften är sålunda: *Arnjut* och *Vignjut* och *Signjut*, de läto resa denna sten efter Hök, sin fader ...» Brates påstående, att namnet bevarats i »äldre uppteckning» är icke riktigt. Däremot tolkar Peringskiöld (*Monumenta*), med ledning av sista runan namnet som *Ygr*. I *Svenska runristare* anför Brate utan anmärkning en läsning **×uk×**, och han tolkar namnet som »Hök». Mot läsningen måste redan den invändningen göras, att utrymmet på det skadade partiet är för stort, för att man skulle våga räkna med att där endast har stått ett sk och en **u**-runa. Brate har sannolikt lockats till sin tolkning genom sockennamnet Hökhuvud på ungefär samma sätt som Dijkman har sammanställt den på stenen förekommande fågeln, »höken»,

¹ Trots den bestämdhet, med vilken Brate här uttalar sig för läsningen »omvänt **a**», måste han senare ha ändrat åsikt. I *Svenska runristare* (1925) anför han den riktiga läsningen **o**, vilken f. ö. får stöd av en annan inskrift (L 29), som också har ristats av *Forfastr*.

med sockennamnet. Den avgörande invändningen mot Brates tolkning är emellertid, att namnet av resterna att döma har slutat på *m*. Som ovan påpekats, har det på det skadade partiet funnits plats för tre runor. Det är sålunda mycket möjligt, att namnet har varit *Holmr*.

En ristare med namnet *Porfastr* förekommer också, såsom redan Brate påpekat (*Svenska runristare*, s. 50), på L 29 Grynsta backe, Tibble sn. Trots det stora avståndet mellan de båda runstenarna, kan det icke råda något tvivel om att de ha utförts av samme man. Brate framhåller (a. a.), att de båda ristningarna »hava åtskilliga gemensamma drag, nämligen förekomsten av en fågel samt *hr* i början av ordet 'ristade'». I detta ord har Torfast i Hanundainskriften råkat hoppa över *s*. Till det påfallande bruket av *o*-runan (*orniutr*, *purfostr*, *runor*) finnas också paralleller på Grynstastenen. Brate anser, att »denna vacklan i bruket av *o*» gör det

sannolikt, att Torfast tillhör 1040-talet. I *Upplands runstenar* (s. 46) uttalar sig Otto v. Friesen, i avslutningen av kapitlet om Ingvarsstenarna, om ristaren Torfast: »Vi kunna alltså förlägga Ingvarsstenarna till 1040-talets första år. Den gamle mästaren Asmund är då ännu i full verksamhet, men nya konstnärer stå redo att träda fram. Mindre betydande är Torfast, som med Asmunds senare ornamentik som förebild ristat sex à sju stenar i mellersta och östra Uppland. Karakteristiskt för honom är bruket af *þ* äfven för onasaleradt *a*, ett bruk, som förekommer också eljest vid denna tid, t. ex. å Ingvarsstenarna. Torfasts plan för och utförande af ristningarna äro tämligen goda, dock afgjort underlägsna Asmunds.»

Vissa överensstämmelser i ornamentiken, t. ex. hästen och ryttaren, finnas mellan U 599 och U 375.

600. Sund, Börstils sn.

Pl. 142.

Litteratur: B 552, L 272, D 2:273. J. Bureus, F a 6 s. 191 n:r 132 (Rhezeliu), F a 5 n:r 74, F a 10:1 n:r 103, F a 1 s. 17; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F e 6), s. 213 (tryckt i UFT h. 32, 1915—17, s. 72), F l 1 n:r 16; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 136; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 301, 2, s. 733; N. R. Brocman, Resa til Helsingland 1763 (F e 23), s. 39, Svenska Magazinet 1766, s. 724; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 1 (1804), s. 165; R. Dybeck, Runa (fol.) h. 5 (1872), s. 76—77; E. Brate, Anteckningar 1917 (ATA); Östhammars Tidning 15/6 1917; Frösåkers hembygdsförenings årsskrift 1929, s. 8 f., 1933, s. 16; Handlingar i ATA.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 31); Rhezelius, teckning (i Monumenta Uplandica och F l 1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 552); Carl Hermelin(?), teckning (F m 60:2); Dybeck (D 2:273); Brate, foto 1917 (ATA); S. B. F. Jansson, foto 1942 (ATA).

Runstenen står på gårdsplanen till Sund n:r 5, 6 m. N om landsvägen till Öregrund, 2,7 m. Ö om ett boningshus. Om stenens ursprungliga plats i ett gravfält ÖNÖ om gården se nedan.

65—45887. *Upplands runinskrifter*.

Fig. 352. U 599. Hanunda, Hökhuvuds sn.
Efter B 556.